

Kapittel 6

Rekefisket i Nord-Troms i et globalt marked

Ola Flåten

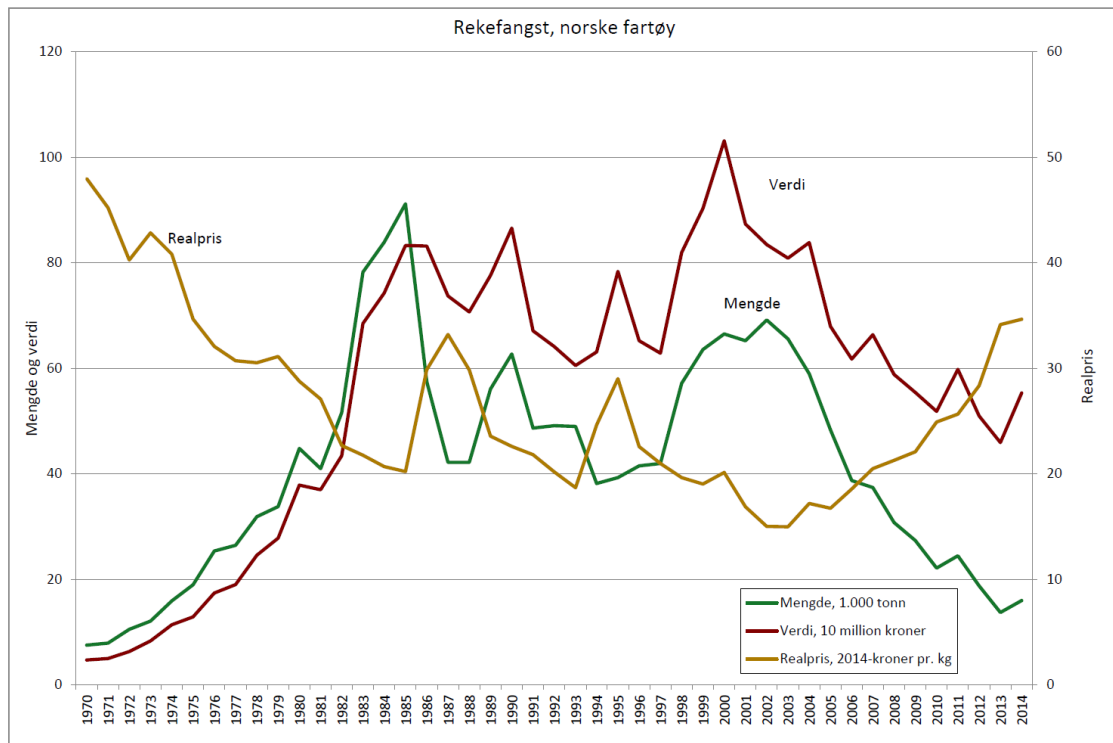
Reker er den nest største varen i verdenshandelen med fisk, verdimessig sett. I 2015 utgjorde reker om lag 16 prosent av verdien av fisk og fiskevarer i internasjonal handel.¹ Laks var størst med om lag 20 prosent. Innføring av fryseteknologi medførte at etter en sped begynnelse med noen få tusen tonn like etter andre verdenskrig, økte fangstene og den internasjonale handelen med reker jevnt og trutt. På slutten av 1960-tallet var verdensfangsten over én million tonn, og like etter årtusenskiftet hadde den passert tre millioner tonn (fig. 6.3). I samme tidsperiode økte oppdrett av reker fra nesten null til godt over fire millioner tonn i 2013. Etter tusenårsskiftet har mengden villfanget reke stagnert, mens oppdrett har økt sterkt.

Svært mye av rekeproduksjonen, både vill og oppdrett, finner sin veg til internasjonal handel eller handles nasjonalt i konkurranse med import. Framveksten, konsolideringen og nedgangen i rekeindustrien i Nord-Troms kan derfor best forstås når den settes i et internasjonalt perspektiv. Våre kaldtvannsreker må konkurrere med tilsvarende produkter fra andre nordlige land, og med varmtvannsreker fra fangst og oppdrett i land i sør og øst. Mest kjent i våre matbutikker er de store varmtvannsrekene scampi. I hele verden finnes det om lag tre hundre arter reker av økonomisk verdi. Mens ett hundre av disse inngår i hovedmengden av fangstene, har seks artsgrupper hele 80 prosent av landingene.²

Norsk rekefiske – opp og ned

Utover i 1970 og -80 årene skjedde det tre ting som medførte nedgang i rekefisket og -industrien i Nord-Troms. For det første greide ikke rekeprisen å holde følge med veksten i øvrige priser og kostnader i landet. De prisene som fiskerne fikk i nominell kroneverdi, steg riktignok; i 1970 fikk båtene om lag kr 5,30 per kg og i 1985 om lag kr 8,50 per kg. Men den reelle prisen sank faktisk til under det halve i løpet av 15-årsperioden, det vil si pris korrigert for inflasjon med konsumprisindeksen, som tar hensyn til at prisene på alle andre varer i gjennomsnitt steg (se fig. 6.1 som viser realprisen for reker i 2014-kroner). Selv om prisen som fiskeren får, ikke synker, blir kjøpekraften hans lavere, det vil si at evnen til å betale for drivstoff, trålredskap og lott til båt og mannskap i virkeligheten svekkes. For det andre steg kostnadene i fisket, særlig oljeprisen, som veier tungt i trålfiske. For det tredje økte rekefangstene i Barentshavet kraftig, noe som skapte forverret konkurranseevne for de mindre

kystbåtene, også i Nord-Troms. For rekefabrikkene var det isolert sett bra at realprisen de måtte betale til fisker gikk ned, men siden kostnadsøkningen for øvrig var sterk, og prisene på produktene heller ikke holdt følge, ble resultatet at også rekefabrikkene fikk vansker med å drive økonomisk lønnsomt.

Figur 6.1. Norske rekefangster i kvantum og verdi samt realprisen for fiskerne 1970–2014. Kilder: Fiskeridirektoratet, Statistisk sentralbyrå og egne beregninger.

Figur 6.1 viser at de norske fangstene økte jevnt og trutt i 1970-årene og første del av 1980-årene. Som nevnt gikk realprisen til fisker ned til under det halve i denne perioden, om lag slik som et marked vanligvis fungerer – små kvanta gir høy pris og store kvanta gir lavere pris. Det finnes imidlertid unntak: I tiårsperioden etter 1985 gikk fangstmengden nedover, men uten at rekeprisen økte permanent. Vi skulle kanskje ha forventet at kvantum og pris gikk hver sin vei, men dette gjaldt altså ikke for reker i denne tiårsperioden, sett under ett. Etter tusenårsskiftet ser vi imidlertid igjen det mer normale mønsteret, da kvantum først nådde en topp på nesten 70 tusen tonn og så falt ned mot nesten 20 tusen tonn i 2010. I samme periode

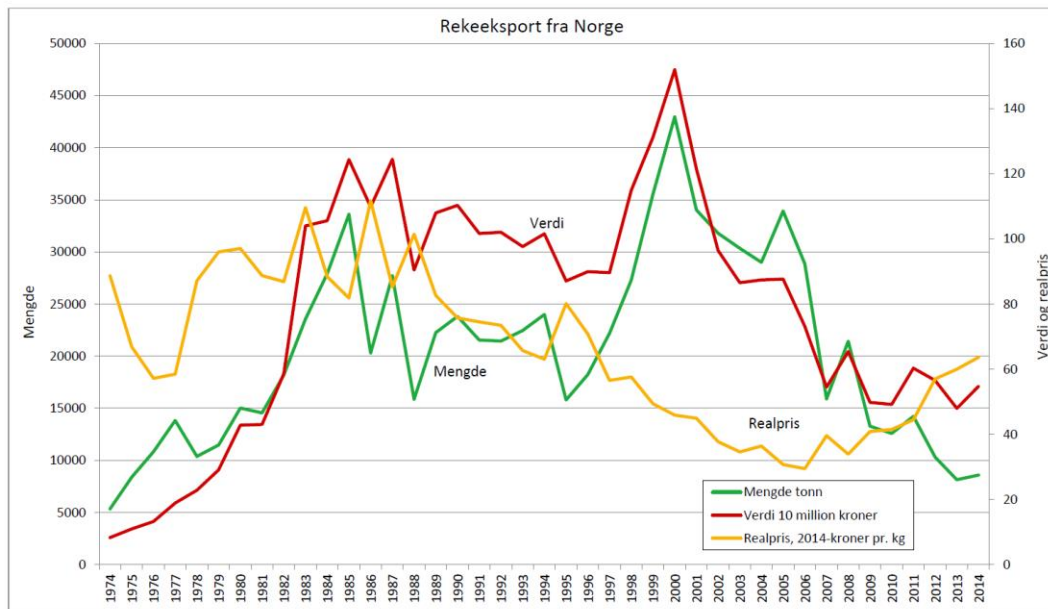
steg realpris for reker til fisker fra omlag 15 kroner til 25 kroner per kg (begge målt i 2014-kroner). Etter 2010 har fangstkvantum fortsatt å gå ned, og selv om realprisen har økt til nesten 35 kroner i 2013, har ikke dette vært nok til å hindre at totalverdien fortsatte nedover. I 2013 snudde imidlertid utviklingen. I 2015 var den norske fangsten av reker 23 000 tonn til en førstehåndsverdi av 932,5 millioner kroner – det vil si at gjennomsnittsprisen var 38,80 kroner per kg. Skal vi forstå utviklingen i de norske førstehåndsprisene, må vi også se på forholdene ute i verden, både for fangst og for oppdrett av reker – der skjer det mye av betydning for de norske rekeprisene. Tilbud og etterspørsel i innenlandsmarkedet er viktig for førstehåndsprisen, men ikke tilstrekkelig klargjørende. Først litt om den norske eksporten.

Norsk rekeeksport

Mens ei reke om bord i én båt stort sett er det samme som ei reke om bord i en annen båt, er det mye større variasjon i produktene som kommer ut av fabrikkene. Disse varierer mellom frosne reker med skall i store pakninger, maskinpillede frosne reker i små pakker og pillede reker i lake på små glass. Det er stor forskjell i kostnadene ved å lage disse produktene og i prisene de oppnår i markedet. Over tid vil derfor gjennomsnittsprisen per kilo eksportert rekeprodukt avspeile både prisendringer og kvantumsendringer for de ulike produktene. Figur 6.2 viser gjennomsnittstall for eksport av reke fra Norge. Verdi (totalt) er i løpende kroner (og deler vi den med mengde, får vi prisen hvert år), mens realpris, som foran, er prisjustert for inflasjon med konsumprisindeksen.

Det er noen viktige forhold å legge merke til her. For det første er det, i grove trekk, det samme mønsteret i eksportert mengde i figur 6.2 som i rekefangstene i figur 6.1, slik at eksportkvantum, som er produktvekt, er vesentlig lavere enn fangstmengde, som er rå og kokt reke med skall. Begge har en stor topp midt på 1980-tallet, og en annen ved tusenårsskiftet. For det andre steg verdien av både fangst og eksport kraftig på 1970- og starten av 1980-tallet, i løpende kroner, og begge har største topp ved tusenårsskiftet. På 1980- og 1990-tallet var det imidlertid mye fluktusjon i eksportverdien, noe som også avspeiles i førstehåndsverdien i figur 6.1. For det tredje viser den reelle eksportprisen i figur 6.2 en stigning i tiåret etter 1975, dog en del opp og ned. Tidligere har vi sett at prisen til fisker reelt sett falt i den perioden, og det var da nedgangen i rekefiskeriene i Nord-Troms skjøt fart. Et fjerde poeng i figur 6.2 er at realprisen falt jevnt og trutt etter midten av 1980-tallet fram til 2005, men har så steget i de aller siste årene. Det største avviket i reell eksportpris og reell førstehåndspris har vi altså fram til midten av 1980-årene. Etter det er det i grove trekk samme langtidstrend. Men hvorfor falt realrekeprisen til fisker på 1970-tallet og videre utover mot tusenårsskiftet –

riktignok med noen oppturer innimellom? Det norske fisket økte kraftig i første del av nevnte periode – kvantum ble faktisk mer enn tidoblet på bare 15 år fra 1970. Det i seg sjøl medførte gradvis et press nedover på prisen som fiskerne fikk.

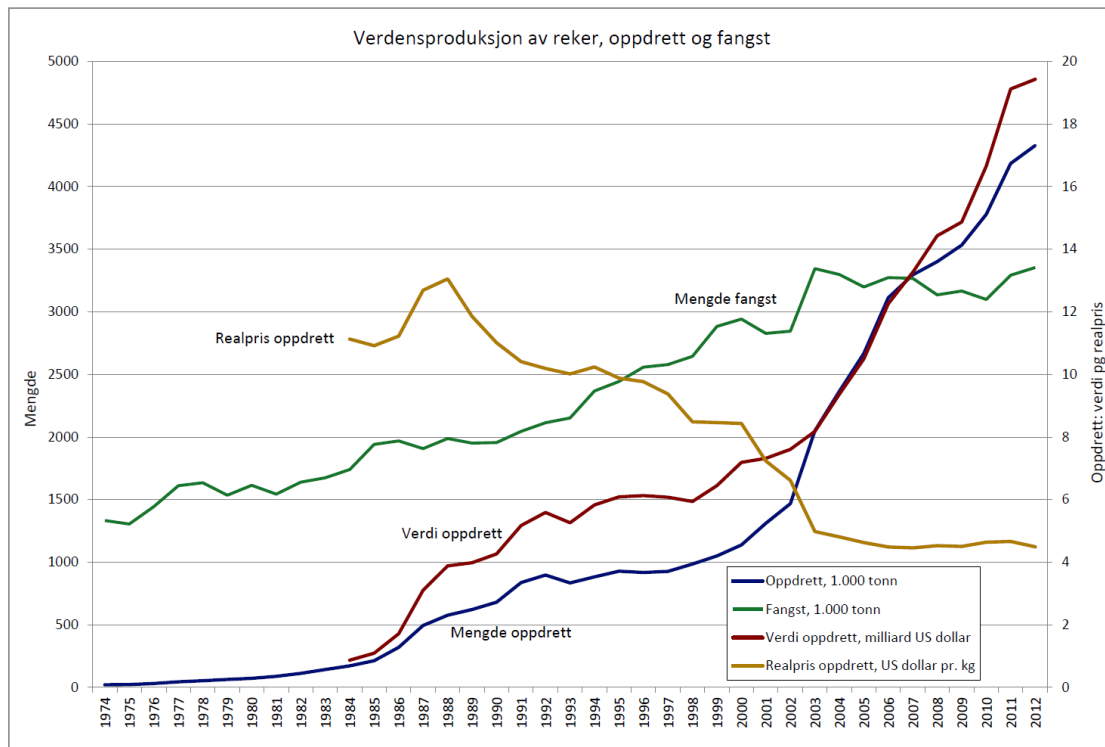
Figur 6.2. Norsk rekeeksport, 1974–2014.

Kilder: Fiskeridirektoratet, Norges sjømatråd og Statistisk sentralbyrå.

Globale trender

Det har skjedd mye med rekeproduksjonen i resten av verden. Som figur 6.3 viser, ble verdensfangsten nesten fordoblet fra tidlig 1970-tall til midt på 1980-tallet. Økningen fortsatte jevnt og trutt til tusenårsskiftet, da fangsten totalt i verden var om lag tre ganger så høy som 30 år tidligere. I tillegg kommer den formidable økningen i rekeoppdrett. Fra å være nesten null i 1970 er verdensproduksjonen i oppdrett nå større enn fangsten av villfanget reke. Til sammen er produksjonen i fangst og oppdrett nå over syv millioner tonn per år, det vil si om lag ett kg per innbygger på jorda, voksne som barn. Det er faktisk en relativ stor økning i mengden per innbygger, som i 1970 var bare et tredjedels kg. Den sterke veksten, særlig i oppdrett av reke, har altså mer enn oppveid veksten i folketallet. Med ett kg per innbygger er

det klart at dette ikke er noen matvare som er viktig som energikilde for folk, men den er viktig nok som mer luksuriøs matvare i de mest betalingsdyktige delene av verden. Også i u-land med god økonomisk vekst er reker viktig restaurantmat, som eksemplet i figur 6.4 viser.

Figur 6.3. Verdens produksjon av reker. For beregning av realpris er brukt konsumprisindeksen i USA, 1974–2012.

Kilder: FAO og U.S. Bureau of Labor Statistics.

Figur 6.4. Flotte reker på restaurantbord i Vietnam, som er storeksportør av reker fra oppdrett.

Foto: Ola Flåten

Som sagt, har verdens rekeproduksjon, totalt i fangst og oppdrett, over de siste 40 år økt hele tre ganger så mye som befolkningen i samme periode. Sjøl om inntektene for folk flest på jorda også har økt, har produksjonsøkningen medført at realprisen på reker har sunket – ja, den er faktisk mer enn halvert fra starten på 1980-tallet til starten på 2000-tallet, som vist i figur 6.2, men etter det har den igjen steget. Realprisen i denne figuren er imidlertid bare for oppdrett, da vi ikke har tilsvarende tall for fangst. I flere land har konsumentundersøkelser

vist at reker har et element av å være luksusmat for folk flest. Det vil si at når inntekten øker med én prosent, øker forbruket av reker med litt mer enn én prosent. Ut fra dette og hva vi ser i figur 6.3, kan vi konkludere at det ikke bare er det aggregerte verdensmarkedet for reker som bestemmer prisen, men at også tilgang på annen sjømat og mat generelt påvirker rekeprisen. Også sammensetningen av type reke og produkt har variert over tid og påvirker gjennomsnittsprisen, som vist i figur 6.3. Hvis vi ser på den norske eksportprisen som bare gjelder villfangede reker (den gule kurven i figur 6.2), så har også den sunket til under det halve i samme periode. Den har riktignok steget noe i de seinere år etter bunnen i 2006. Den tilsvarende bunnen for realprisen på oppdrettsreker i verden kom tre–fire år tidligere, som figur 6.3 viser. Merk at den norske eksportprisen er i norske kroner, mens verdensprisen er i US Dollar, og forskjellig utvikling kan derfor skyldes kombinasjonen av svingninger i valutakursen og andre forhold i markedene.

Figur 6.5. Stolt vietnamesisk oppdretter med ei flott reke. Oppdrett i basseng er avhengig av villfanget rognreke for å skaffe yngel. Ei rognreke på denne størrelsen ville vært gull verdt for fiskerne, da den kan gi en pris tilsvarende hele to månedslønninger.

Foto: Ola Flåten

Framtiden

Etter en historisk gjennomgang kan vi stille spørsmålet om fjordfisket etter reker har ei framtid eller er dømt til undergang? Jeg tror det er grunn til en viss optimisme.³ For det første viser utviklingen i det norske rekefisket etter 2013, en bedring. For det andre er det en jevn og betalingsdyktig etterspørsel etter ferske, kokte reker i Norden. Ingenting er så godt som ferske

reker en fin sommerkveld, og det er det mange som vil betale for både i Norge og Sverige. I Norges Råfisklags område fikk fiskerne i 2015 nesten 30 prosent mer betalt per kg for skallreker enn for reker til pilling. For det tredje kan det se ut som at fangstene globalt har flatet ut, ja, til og med sunket litt (figur 6.3). For det fjerde har veksten i rekeoppdrett minnet, blant annet av miljømessige grunner. Intensiv produksjon har etter hvert medført lavere produksjon, på grunn av blant annet sykdomsutbrudd. Dermed konkurrerer rekefarmene med andre arealkrevende aktiviteter i kystsonen, slik som turisme, fiskeri og byutvikling. De konkurrerer også med ønsket om å ta vare på mangroveskog, som ofte har måttet vike for rekeproduksjon. Med andre ord kan restriksjoner og miljøhensyn i mange utviklingsland vise seg å være en fordel for framtida til kystrekefisket i Nord-Norge.

På den annen side kan miljøhensyn nasjonalt komme til å få negative virkninger for rekefiskeriene. Fartøyene med trål er av de mest drivstoffhungrige innen fiskeriene, og til nå har fiskeriene i stor grad vært unntatt for olje- og miljøavgifter – unntak som av mange blir sett på som subsidier. I 2011 utgjorde disse unntakene til sammen om lag én milliard kroner.⁴ Data fra Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD) viser at posten Unntak fra olje og miljøavgifter i fiske økte med 23 prosent fra 2011 til 2014, mens førstehåndsverdien av norske fiskerier i samme periode gikk ned med 13 prosent⁵. Hvis avgiftene ble fullt innført i fiskeriene, ville det koste relativt sett mest for trålfiskeriene. Rekefartøyene som i 2013 i gjennomsnitt hadde fem prosent netto overskudd på bruttoverdien av fangsten, ville kommet ut med underskudd på mer enn fem prosent. Slik sett vil miljøavgifter nasjonalt virke negativt på lønnsomheten (økte kostnader), mens miljøavgifter i andre land kan virke positivt for de norske rekefiskeriene (høyere markedspriser for reker). Kystrekebåtene vil fortsatt kunne levere ferske reker til konsumentene i Norden, mens havfiskeflåten vil være mer utsatt kostnadmessig. Hva sluttresultatet blir, gjenstår å se.

Takk

Takk til Ekaterina Nikitina og Sutha Nadarajah for hjelp med statistikk og figurer, og til Pål Christensen, Bjørn-Petter Finstad og Elisabeth Johansen for kommentarer til et tidligere utkast.

¹ “Salmon leaps past shrimp in global fish market”. *Financial Times*. Nedlastet 10.2.2016. <http://www.ft.com/cms/s/0/4341c29e-bdd4-11e5-9fdb-87b8d15baec2.html>.

---

² FAO 2008.

³ FAO 2014.

⁴ Isaksen, Hermansen og Flåten 2015.

⁵ OECD 2016.